

Město Libochovice ležící nedaleko od Litoměřic je známo především jako místo, kde se narodil český biolog Jan Evangelista Purkyně, který přišel na svět roku 1787 přímo na libochovickém zámku v rodině knížecího obročního. Stejně tak prosluly Libochovice jako působiště básníka a spisovatele Františka Turinského, jenž zde zastával úřad libochovického justiciára.

Libochovické panství patřilo počátkem 13. století k ostrovskému klášteru, posléze ho získali páni z Lichtemburka, od nichž přešlo na Zajíce z Valdeka a následně na Lobkovice. Když v roce 1594 Jiří Popel z Lobkovic upadl v nemilost u císaře Rudolfa II., zabavila královská komora dotyčné dominium a o osm let později ho dala do doživotního užívání sedmihradskému vévodovi Zsigmondu Báthorymu de Somlyó, který bydlel přímo v Libochovicích. Roku 1610 byl Báthory na příkaz panovníka uvězněn a panovník se rozhodl Libochovice prodat.

Za 150.000 kop grošů míšeňských je v roce 1616 získal nejvyšší purkrabí Adam ze Šternberka. Tehdy sem patřilo 17 vesnic a pustý hrad Házmburk. Šternberk přikoupil i sousední Budyni, která ovšem byla již v dobách dřívějších několikrát s Libochovicemi spojena. Když na počátku třicetileté války uprchl Šternberk ze země, čeští stavové jeho državy zkonfiskovali. Po porážce stavovského povstání mu pochopitelně bylo vše navraceno.¹

Ze srpna 1636 se dochoval soupis škod na panství sepsaný Václavem Medunou, komorníkem při deskách zemských. Majitelem panství tehdy byl František Matyáš ze Šternberka a na Bechyni, Zelené Hoře a Libochovicích. V podrobném popisu, jednom z nejstarších pro Libochovice, se mj. píše:

„...ohledal jsem týž zámek všecken po půl čtvrtý straně spálený, tak jakž mně spravovali, že v létu 1624 na den Proměnění Krista Pána na Hoře Tábor, od jedné zámečnice, která v městě jeden dům zapálila, a od toho, netoliko jinších dvaceti domův městských, též kostel farní, ale přitom i tento zámek, vyhořelo. I přešedši přes most dřevěný položený do téhož zámku, kdež téhož spatřování a popisu začátek učiněn jest, uvedli mně do jednoho pokoje po vrchu klenutého po pravé straně, kterýž kancelář jmenují... O těch všech věcech správu dávají, že od lidu JMC. v létu 1620 při vítězství na Bílé hoře, vytloučené, a ostatek od lidu nepřátelského švédského, vylámané, a zámky od toho odtrhané jsou, v kterémžto sklepu ukázali mi dvě okna, jedno velký do zahrádky a druhý o polovici menší do placu zámeckého... Odtud jsme přišli do nějaké spálené světnice slove Čelední vedle kolny v koutě na levé straně... Vedle též pekárny nahoře pokoj s komorou, obě klenuté, slove starý kancelář... Nahoru po schodech z toho mázhauzu přišli jsme do pokoje panského, v němž od svrškův jest, stoly dva, stoliček židliček deset, sesle pořezaný toliko samé dřeva dvě, lůžko ke zdi přidělané jedno a kamna zelená postavený jedna. Za tou světnicí aneb pokojem uveden jsem skrze auditorium, kteréž při kaple zámecké a v něm tabule jedna zůstává, do jedné světnice slove Fraucimoru... Odtud spátkem se navracující skrze výš psané auditorium do jednoho sklepu klenutého, kde JM. pan Adam z Šternberka líhával, jsem uveden, v němž zůstává lůžko zelený pod nebesy jedno, lože, na kterým pán líhal polámaný jedno, sesle pořezaný toliko samé dřevo jedno a police velká pro položení šatův jedna. Mimo tyto výš jmenované pokoje a sklepy jinší, všecken jakž výš oznámeno popálené jest, v kterýchžto spálenístích jako i v jiných při zemi ležících sklepích nachází se mimo předešlé poznamenání železných velkých mříží devět a malých mříží šest...“.

Vedle zámku se nacházel pivovar, mlýn a pila, spálený lusthaus a sádky dvě zahrádky, Zámecký dvůr (spálený), sýpka za městem, velký mandl a malá panská štěpnice. Situace na panství byla celkově žalostná. Zničený byl taktéž křesínský mlýn, želevecký, solanský, lukohořanský, poplzký, horecký poplužní dvůr, daňčí obora u Libochovic též zela prázdnotou. Pán od poddaných dokázal v této době vybrat 134 zlatých rýnských ročně. Známe i jména panských rychtářů – Jan Harcoun z Libochovic, Havel Kolba z Duban, Vavřinec Huděj z Křesína, Jakub Kulas z Libas, Václav Mokrejs z Želevic, Václav Krčmář ze Solan, Jiřík Berka z Klapého, Šebestián Panes z Radovesic, Matěj Sváda z Poplzí, Jan Hatmar z Chotěšova a Matěj Kubíček ze Sedlce.²

V roce 1676 nastala změna v držbě libochovického panství. Od Ludmily Benigny, pozůstalé vdovy po Vojtěchovi Ignáci hraběti ze Šternberka a poručnice sirotků Matyáše a Karla, ho koupil Gundakar hrabě z Dietrichsteina (1623 - 1690), pocházející z prastarého korutanského rodu. Kupní smlouva byla uzavřena dne 31. července 1676 a kupující za Libochovice i se sousední Budyní zaplatil 480.000 zlatých. V roce 1678 přikoupil k rodovému zboží Žerotín a Zichovec, 1680 Vlachovo Březí, 1684 Předslavice, Čepřovice, Miloňovice, 1686 Nepomyšl a 1693 Jitkov. Gundakara povýšil císař Leopold I. roku 1684 do knížecího stavu. Když dne 25. ledna 1690 zemřel, vznikl na základě jeho testamentu rodinný fideikomis skládající se z panství a statků Budyně, Libochovic, Pátku, Žerotína, Nepomyšle, Vlachova Březí, Miloňovic a Čepřovic. V roce 1710 došlo k odprodeji Pátku. Ve správě fideikomisních panství se postupně vystřídali z rodu knížat Dietrichsteinů: Ferdinand Josef (1636 - 1698), Leopold Ignác (1660 - 1708), Walter František (1664 - 1738), Karel Maxmilián (1702 - 1784, vládu předal roku 1781), Jan Karel (1728 - 1808), František Josef (1767 - 1854), Josef Jan (1798 - 1858).³

S budováním nového zámku v Libochovicích na místě panského sídla poničeného dvěma požáry se započalo roku 1682 podle projektu lobkovického knížecího stavitele Antonia de Porty, který stavěl i majestátní zámek v Roudnici nad Labem. Při zámku zároveň vznikl park. Stavbu se podařilo dokončit v roce 1690. Po razantní přestavbě zbyla z někdejší gotické stavby jen zámecká věž a kaple.⁴ V zámeckém archivu byl uložen urbář panství, 11 pozemkových knih, 21 sirotčích knih, opisy některých pozemkových knih, doklady o příjmech faráře, smlouvy apod. Na hotovosti se v zámku nalézalo 675 zlatých 38 krejcarů.⁵

Současný pohled na nádvoří libochovického zámku

V téže době patřily k panství vedle Libochovic vsi Křesín (*Křesejně*), Levousy (*Livusín*), Želevice (*Želivice*), Solany, Klapý, Sedlec, Slatina, Radovesice (*Radovesnice*), Poplze (*Poplzy*), Evaň (*Ejvan*), Vojnice (*Vujnice Velká*), Vojničky (*Vujnice Malá*), Lukohořany (*Lukořany*), Lkáň (*Lkáně*), Černiv (*Černín*), Chotěšov a Horka. Dlužno podotknout, že Vojničky, Lukohořany, Lkáň, Černiv, Chotěšov i Horka vlivem předchozích válečných událostí zcela zpustly.⁶ Podle dochovaného inventáře z počátku 18. století příslušely k panství dvory Libochovice (nově vystavěný), Poplze, Evaň, Želevice, Vojničky, Solany, Chotěšov a Házmburk, ovčiny pod Házmburkem, v Evani a Solanech, dále pivovar, vinopalna, sádky a myslivna u Poplží, mlýny v Solanech, Libochovicích, Křesíně (i pila), Evani, hostince v Libochovicích u mostu, v Solanech, Velké, Levousech, Dubanech, Radovesicích, kovárny v Křesíně a Solanech, vápenný lom u Radovesic, vinné lisy v Klapém a Dubanech. Z největších rybníků lze jmenovat Slatinský, Klapský, Vunický, Solanský, Višňovský, Horní loukořanský.

Z města Libochovic a 17 poddanských vsí plynuly do panské pokladny pravidelné příjmy ve výši 8.939 zlatých 7 krejcarů ročně. V zámku, přirozeném centru celého dominia, se v dolním poschodí nalézalo 17 místností (např. hejtmanův byt, stará kancelář, velká kuchyně, vrátnice), v prostředním 14 síní (např. knížecí rohový pokoj, jídelna, oratoř, velký sál) a v horním patře pak 14 pokojů.⁷ Během vlády císařovny Marie Terezie vrchnostenskou rezidenci v Libochovicích využívali majitelé sídlící v moravském Mikulově zřídka kdy. Kromě zámku drželi 24 panských objektů včetně pivovarů, vinopalny, kováren, mysliven, dvorů a rustikálních hospod. Ovčiny fungovaly ve Vojničkách, Sedlci a Chotěšově. Bažantnice bychom našli při lokalitách V hrázi, Kostelecký les, U chotěšovského dvora a U Klapého, lesy se dělily na hájemství Šebín, Holzkammer a Lhota.⁸

Výměra jednotlivých panských dvorů před vypuknutím napoleonských válek: Brníkov 228 jiter 1.173 sáhů, Budyně 270 jiter 764 sáhů, Evaň 273 jiter 1.189 sáhů, Házmburk 77 jiter 258 sáhů, Horka 134 jiter 1.433 sáhů, Kostelec 297 jiter 749 sáhů, Libochovice 205 jiter 227 sáhů, Nížebohy 332 jiter 625 sáhů, Podbradec 200 jiter 1.303 sáhů, Poplze 150 jiter 631 sáhů, Solany 152 jiter 248 sáhů, Vojničky 107 jiter 241 sáhů, Želevice 154 jiter 290 sáhů, Žerotín 191 jiter 1.281 sáhů.⁹ Na libochovickém panství došlo k úpravě ve správě. Nově stanul v čele dominia místo hejtmana vrchní, nadále setrvali lesmistr, důchodní, purkrabí, kontribuční, zahradník. Do čela nového soudního úřadu se postavil justiciář.

Počátkem 19. století se na panství Libochovice (bez Budyně a Žerotína) nalézalo 18 vesnic (Dubany, Křesín, Lkáň, Vojnice, Vojničky, Solany, Velká, Klapý, Sedlec, Slatina, Černiv, Chotěšov, Radovesice, Poplze, Evaň, Horka, Želevice, Loukořany), 9 dvorů (Libochovice, Hájek, Chotěšov, Házmburk, Solany, Vojničky, Poplze, Evaň, Želevice), 4 mlýny (Libochovice, Křesín, Solany, Evaň). Napočítali bychom 111 sedláků, 207 chalupníků, 302 domkářů a 58 ostatních obyvatel. V jednotlivých farnostech žilo celkem 4.082 duší. Poddaní museli každoročně odpracovat na panském dohromady 19.344 dnů potahem a 37.664 dnů ručně. Na panství bylo napočítáno 20 koní, 402 krav a 2.995 ovcí. V Libochovicích pracoval panský pivovar, v Poplžích cihelna. Hodnotu Libochovic s Budyní a Žerotínem stanovili úředníci na 2.648.946 zlatých 22 krejcarů.¹⁰

Na sklonku feudalismu zahrnovalo libochovické panství (souhrnná výměra dominikálních i rustikálních pozemků - 12.851 jiter 1.186 sáhů) jedno samosprávné město a 19 vesnic, od roku 1830 přivtělené budyňské dominium se statkem Žerotín (10.571 jiter 467 sáhů) pak 14 vsí. Zámek, zrenovovaný roku 1824 značným nákladem, čítal padesát vkusně zařízených komnat a zámeckou kapli. U něj se rozprostírala obdivovaná francouzská zahrada a opodál stála panská vodárna.¹¹

Po zániku poddanství v revolučním roce 1848 došlo podle příslušných zákonů říšského sněmu k osvobození obyvatel od robotních povinností a jiných závazků rovněž na Libochovicích. V rámci vyvázání za mírnou náhradu obdrželi Dietrichsteinové coby bývalá vrchnost od svých poddaných částku 198.246 zlatých 20 krejcarů. Ze 32 vesnic a města Libochovic muselo mírnou náhradu zaplatit 1.890 osob.¹² Vyvázání emfyteutických povinností provedenému za výkup podléhalo přímo na panství Libochovice 73 hospodářů, kteří uhradili 21.974 zlatých 30 krejcarů.¹³ Na připojeném panství Budyni se to týkalo 51 hospodářů, kteří do panské pokladny přispěli částkou 5.010 zlatých 35 krejcarů.¹⁴ Od dvanácti poddaných na statku Žerotín se vybralo 1.029 zlatých 55 krejcarů.¹⁵

Po smrti Josefa Jana, VIII. knížete Dietrichsteina (+1858) se měl podle zásad nástupnictví ujmout rodových držav Josefův strýc Mořic (1775 - 1864), bývalý křídelní pobočník římsko-německého císaře Františka II. a bývalý hofmistr vévody zákupského. Ten však majorát odmítl, a državy se tudíž rozdělily mezi čtyři Josefovy dcery, které vzešly z manželství s Gabrielou rozenou hraběnkou Vratislavovou z Mítovic. Mímochodem Mořicem z Dietrichsteina vymřel dne 27. srpna 1864 rod Dietrichsteinů po meči.

Dcera Terezie (1822 - 1895), provdaná za Jana Bedřicha hraběte Herbersteina, zdědila Libochovice a Budyni. Alexandrina (1824 - 1906), provdaná za Alexandra hraběte Mensdorffa-Pouilly, získala Mikulov. Gabriela (1825 - 1909), provdaná za Alfreda knížete Hatzfelda, se ujala Lipníka nad Bečvou. Na nejmladší Klotildu (1828 - 1899), provdanou za Eduarda hraběte Clam-Gallase, zbyla Polná, Pohled a Žďár nad Sázavou. Dne 24. prosince 1909 vymřel výše zmiňovanou Gabrielou rod Dietrichsteinů i po přeslici.¹⁶

K Libochovicím přikoupila nová majitelka Terezie hr. Herbersteinová v roce 1861 Vrbičany a 1872 Panenský Týnec. V roce 1858 došlo k vytvoření herbersteinské ústřední správy pro Libochovice, Budyni, Nepomyšl, Vlachovo Březí, Dolní Kounice a Ptuj. Centrální instituce našla sídlo v Libochovicích, prvním ústředním ředitelem hraběnka ustanovila Heinricha Pfaffa. K centrálním orgánům patřil i sekretariát. Sekretář se nacházel v blízkosti majitele panství, do jeho kompetencí spadala především péče o zámky, parky a archiv.¹⁷ Za Terezie hraběnky Herbersteinové sloužil zámek v Libochovicích pouze k letnímu pobytu. Panstvo přebývalo jinak ve Vídni, kde sídlila později i ústřední kancelář, ředitelství a účetní revise, anebo v Grazu či na Ptuji.

Celková rozloha dominia činila 3.821 hektarů, z toho pole zaujímala 2.492 ha. Lesy se dělily do sedmi revírů - Budyně, Myslivna, Hájek (včetně bažantnice), Lkáň, Libochovice, Lhota a Písty. Z průmyslových zařízení můžeme jmenovat cukrovar v Libochovicích, pivovar a pilu v Budyni, cihelnu v Kostelci. Mlýn v Budyni byl pronajat a lihovar tehdy nepracoval. V čele panství stál tou dobou vrchní správce František Halfar, jemuž pomáhal adjunkt a asistent. O polnosti se staralo celkem osm hospodářských správců sídlících na jednotlivých dvorech. Jim podléhali ještě dva hospodářští adjunkti a pět asistentů. O účetní záležitosti se staral důchodní se dvěma asistenty. Lesní správa sídlila v Poplzách a tvořili ji nadlesní, lesní inženýr (a geometr) a lesní adjunkt. Revírníci neboli polesní působili v Budyni, Lkáni, Hájku, Pístech a Libochovicích. Administrativu pro cukrovar obstarávalo sedm osob, budynský pivovar pak sládek a účetní.¹⁸

Koncem 19. století charakterizovala dobová vlastivědná literatura Libochovice následujícím způsobem: „...blížíme se k útulným Libochovicům. Město, nad levým břehem Ohře velmi přívětivě položené, bývalo vždy hlavním sídlem panství Hasenburského, jež od polovice XVI. věku též po něm zвано bývalo...Téměř celou jižní stranu náměstí až k řece zaujímá hraběcí zámek, stavení to úhledné a rozsáhlé, do čtverhranu založené...K zámku pojí se půvabný anglický park na dvou stranách řekou obtákaný...“¹⁹

Po smrti Terezie hraběnky Herbersteinové získal fideikomisní panství Libochovice její syn Jan Josef hrabě Herberstein (1854 - 1944). Herbersteinové se připomínají již v roce 1290, kdy jejich předek Otto von Hartberg získal ve východním Štýrsku hrad Herberstein. S panstvím Herberstein dále vlastnili v rakouských zemích Neuberg, Gutenhag a Eggenberg, od roku 1687 také Grafenort na pruském území.²⁰ Herbersteinové se v roce 1537 stali říšskými svobodnými pány, roku 1644 byli povýšeni do rakouského hraběcího stavu, v roce 1710 do stavu říšských hrabat. Některé rodové linie vymřely v průběhu 18. a 19. století.

Stejně jako drtivá většina panství a statků v Čechách neušly ani herbersteinské Libochovice pozemkové reformě. Přímo na panství ji dostala na starost skupina úředníků Státního pozemkového úřadu v letech 1923-1924. Z velkostatku Libochovic o rozloze 3.953 ha zůstalo dosavadnímu vlastníkovu Janu Josefovi hraběti Herbersteinovi 1.108 ha půdy (z toho 343 ha polí a 648 ha lesa), dvory Libochovice, Chotěšov a Vrbičany, zámek s archivem, cukrovar, elektrárna, pivovar a semenářská stanice v Libochovicích, pila a mlýn v Budyni, cihelny v Kostelci a Vrbičanech. Zříceninu hradu Házmburk převzal roudnický okres. Z hraběcích dvorů Brníkova, Budyně nad Ohří, Evaně, Kostelce nad Ohří, Nížeboh, Podbradce, Podhory, Solan, Vojniček a Želevic byly vytvořeny zbytkové statky, dvůr Poplze byl rozdělen celý. Lesy nadále sestávaly z polesí Myslivna, Budyně, Šebín a Písty.²¹ Hrabě Josef Herberstein vlastnil na území Čech kromě Libochovic dále Vlachovo Březí (1.951 ha), Nepomyšl (2.493 ha) a Panenský Týnec - Žerotín (1.246 ha). Na Moravě k tomu držel Dolní Kounice - Pohofelice (2.817 ha).²² Po Janu Josefovi zdědil na krátkou dobu Libochovice jeho syn, Jan Bedřich hrabě Herberstein (1895 - 1965), kterému je československý stát po druhé světové válce zkonfiskoval.²³ V současné době je zámek pod správou NPÚ Ústí nad Labem a 1. ledna 2002 byl prohlášen Národní kulturní památkou.

Znak Libochovic v Ottově Slovníku naučném

¹ SEDLÁČEK, August: Hrad, zámky a tvrze království Českého, XIV. Praha 1923, s. 8.

² Národní archiv, Fideikomisní spisy, sign. VII E 49, 1636, karton 1.139.

³ NA, Fdk, sign. VII E 49, 1864, sv. 12.

⁴ MATĚJKA, Bohumil: Soupis památek historických a uměleckých v politickém okresu Roudnickém, I. Praha 1898, s. 129.

⁵ NA, Fdk, sign. VII E 49, 1690, ka. 1.139.

⁶ Berní rula 2 - Popis Čech roku 1654, I. Praha 1953, s. 373.

⁷ NA, Fdk, sign. VII E 49, 1700, ka. 1.139.

⁸ Tereziánský katastr český, III. Praha 1970, s. 286.

⁹ NA, Fdk, sign. VII E 49, 1793, ka. 1.142.

¹⁰ NA, Fdk, sign. VII E 49, 1807, ka. 1.141.

¹¹ SOMMER, Johann Gottfried: Das Königreich Böhmen, I. Prag 1833, s. 37.

¹² NA, Zems. vyvazovací komise, sign. EK 1.228, ka. 1.999.

¹³ NA, ZVK, sign. AK 3.244, ka. 753.

¹⁴ NA, ZVK, sign. AK 3.241, ka. 753.

¹⁵ NA, ZVK, sign. AK 3.242, ka. 753.

¹⁶ Almanach českých šlecht. rodů 2007. Praha 2006, s. 113.

¹⁷ Státní archiv v Litoměřicích. Průvodce po archivních fondech, II. Praha 1963, s. 64.

¹⁸ PROCHAZKA, Johann F.: Topographisch-Statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen. Prag 1891, s. 227.

¹⁹ Čechy, VII. Praha 1892, s. 20.

²⁰ Gothaisches Genealogisches Taschenbuch der Gräflichen Häuser 1938. Gotha 1937, s. 254.

²¹ LUSTIG, Rudolf - SVĚTNIČKA, František: Schematismus des Grossgrundbesitzes in Böhmen. Prag 1933, s. 351.

²² VOŽENÍLEK, Jan: Předběžné výsledky československé pozemkové reformy, I. Praha 1930, s. 485.

²³ POUZAR, Vladimír: Almanach českých šlechtických rodů 2003. Praha 2002, s. 173.